

I. GODDEERIS, *De verleiding van de legitimiteit. Poolse 'Exilpolitik' in België (1830-1870 en 1945-1980)*, K.U. Leuven, 2001, promotor: Prof. Dr. L. Vos.

Het proefschrift bestudeert de aanwezigheid en activiteiten van Poolse ballingen (politologisch ingevuld als migranten die oppositie voeren tegen het politieke regime in het thuisland) in België tijdens de Poolse nationale opstanden in de romantiek (die telkens werden neergeslagen en gevolgd door emigratie) en tijdens het communisme (uitgezonderd de Solidarność-periode). Vanuit het ruime perspectief van twee aparte periodes wordt een antwoord gezocht op twee centrale vragen, een sociaal-historische en een politiek-historische: (1) Op welke vlakken verschillen ballingen van andere nieuwkomers?; (2) Welke doelen konden ballingen verwezenlijken met hun *Exilpolitik*?

Dat gebeurt vooral aan de hand van Poolse bronnen. Voor de 19de eeuw werden tientallen persoonlijke archieven doorgenomen, zowel van migranten als van mensen die met migranten correspondeerden. Voor de 20ste eeuw werden de Belgische fondsen van de communistische partij in Warschau en van de regering in ballingschap in Londen bestudeerd. Dit archivalisch materiaal werd aangevuld met migrantenpers (in de eerste vijf jaar na de oorlog verschenen er bijvoorbeeld 44 Poolse periodieken in België), andere gedrukte bronnen en interviews. Daarnaast nam ik ook bepaalde Belgische archieven door, zoals deze van het ministerie van Buitenlandse Zaken, de Brusselse stadspolitie en de nationale vreemdelingenpolitie, en deed ik enkele gerichte persstudies in Belgische kranten.

(1) Ballingen zijn niet opgenomen in de integrale modellen waarin migratie-historici als D. Hoerder, J. & L. Lucassen en L.P. Moch tegenwoordig komaf maken met klassieke dichotomieën van migranten (bijvoorbeeld politiek-economisch; ongewenst-gerekuteerd). Hierdoor worden zij nog steeds voorgesteld als uitzonderlijke nieuwkomers, die zich bijvoorbeeld niet integreerden en permanent op het thuisland gericht bleven. In hoofdstuk 1 blijkt deze visie niet correct, zelfs niet voor het prototype van de balling, de *romantic exiles*. Hun politieke push-factor uit het vaderland mag niet verabsoluteerd

worden, daar hun verdere migratiebewegingen, bijvoorbeeld naar en uit België, geleid werden door grotendeels niet-politieke factoren. Hun grote mobiliteit, een andere ogenschijnlijke eigenheid (*cf.* het cliché van ballingen als dolende zwervers), was in feite typisch voor de negentiende-eeuwse buitenlandse migratie in Brussel, waarvan S. De Schaepdrijver had vastgesteld dat die veeleer een circulaire *urban to urban flow* was dan een lineaire plattelandsvlucht. Het vestigingsgedrag van Polen die langer in België bleven, leek sterk op dat van gewone, niet-politieke nieuwkomers. Zo vindt men bij Poolse ballingen dezelfde beroepsstructuur terug als bij andere nieuwkomers in Brussel (de meesten vonden werk in intellectuele, artistieke, technische en expanderende sectoren), huwde een belangrijk deel van de Polen in België een Belgische of buitenlandse (niet-Poolse) vrouw, en waren de mij bekende leden van de tweede generatie allemaal Belg geworden. Alleen de *ethnic clustering* was onder de Polen merkbaar groter dan onder andere nieuwkomers. Maar ook dit mag niet overdreven worden: de graad van participatie aan de verschillende exil-actievormen (hoofdstuk 2) was bijzonder laag. Meer dan de helft van de voormalige opstandelingen keerde alle *Exilpolitik* de rug toe; ruim een derde participeerde slechts als passieve 'spectator'. Ballingen leken dus veel meer op gewone nieuwkomers dan totnogtoe werd aangenomen. Overigens zijn hierbij nog evoluties in de tijd merkbaar, en is de grotere *ethnic clustering* onder de deelnemers aan de 'Grote emigratie' van na 1831 bijvoorbeeld niet meer zichtbaar bij de 'post-januari emigratie' na 1864.

Ook na 1945 blijken de verschillende migrantencategorieën met elkaar verweven. Hoofdstuk 3 reconstrueert de Poolse migratiebewegingen in de twintigste eeuw en illustreert o.a. dat vooroorlogse mijnwerkers na WO II om politieke redenen remigreerden naar de Poolse volksrepubliek, dat *Displaced Persons* in 1945 en 1947 om economische redenen werden gerekruteerd voor de Belgische mijnen en sommigen onder hen na enkele jaren om economische redenen verder overzee migreerden, en dat de Poolse immigratie naar België na 1950 naast politieke vluchtelingen ook bestond uit vrouwen die werk vonden als huishoudhulp of met een Belgische man huwden. Hoofdstuk 4 bespreekt hoe de politieke strijd tussen communisten en 'Londenaars' de eerste jaren na de oorlog het socio-culturele leven in de emigratie politiseerde, maar sociale kloven (generaties, klassen) niet kon overbruggen en uiteindelijk slechts een klein deel van de migratie mobiliseerde. Zeker de aanhangers van de Poolse exil-regering in Londen hadden haast meer aandacht voor hun buitenlandse lotgenoten (de naoorlogse migratie uit andere Oost-Europese landen als Oekraïne, Wit-Rusland en het Balticum) dan voor hun eigen landgenoten die in het interbellum waren geëmigreerd (oudere

generatie) en al jaren in de Belgische mijnen werkten (arbeidersklassen). Na 1950 verloren de anti-communistische ballingen hun landgenoten op het terrein zelfs volledig uit het oog, en daarom concentreert hoofdstuk 5 (over de *Exilpolitik* tussen 1950 en 1980) zich uitsluitend op de elite. Het hoofdstuk toont echter aan dat haar *Exilpolitik* niet zozeer een naar de volksrepubliek georiënteerde oppositie was, maar kan gereduceerd worden tot een therapeutische etniciteitbeleving, een sociaal leven in de emigratie dat ook economische migranten ontwikkelden.

(2) De frequente nationale – *in casu* Poolse – representaties van ballingen als wegbereiders van de toekomst en schatbewaarders van de continuïteit, worden sterk genuanceerd in verscheidene *casestudies* van Poolse *Exilpolitik* in België. Hoofdstuk 2 bestudeert o.a. de exil-diplomatie in België van het Hôtel Lambert, de radicale democratie rond Joachim Lelewel en de uiteenlopende vormen van Poolse publicistiek in België. Hoofdstuk 4 zoomt in op het gepolitiseerde socio-culturele migratieleven vlak na WO II: het verenigingsleven, de pers, de participatie in Belgische vakbonden, het migrantenonderwijs,... Hoofdstuk 5 onderzoekt de doeltreffendheid van o.a. straatacties, publicistiek (o.a. het persbulletin *News Exchange* van Leon Kniazio-lucki, de journalistiek van Pol Mathil in *Le Soir* en de commentaren van Maciej Broński in het Parijse *Kultura*) en gelobby in internationale organisaties (aan de hand van de Oost-Europese leden van de christen-democratische 'internationale' *Nouvelles Équipes Internationales*).

De Poolse ballingen hebben hun formeel einddoel – onafhankelijkheid of democratisering – niet verwezenlijkt, maar konden wel enkele minder verreikende, feitelijke doelen bereiken. Soms dwongen zij beleidsmaatregelen af van nationale of lokale autoriteiten, maar de impact hiervan moet steeds gerelativeerd worden en succes was alleen mogelijk als ballingen een instrumenteel belang hadden voor hun gastheer. Activiteiten die twee andere doelen nastreefden, de (externe) verstrekking van informatie en/of de (interne) formatie van de eigen exil-gemeenschap, waren daarom efficiënter. Dit laatste, de vorming van de eigen elite, was wellicht de belangrijkste functie van de Poolse *Exilpolitik*: ballingen hebben vooral een rol gespeeld in de ontwikkelingen van nieuwe ideeën, de adaptatie van (en zelfs kruisbestuiving met) het Westerse gedachtegoed en de toepassing op de eigen situatie.

De belangrijkste voorwaarde voor een doeltreffende (in)formatie was dat de exil-context werd overstegen. Vele ballingen aanvaardden de geschiedenis echter niet, beschouwden zichzelf als de enige vertegenwoordigers van hun natie, en richtten zich – in afwachting van betere tijden – op het klaarstomen en het overkoepelen van de emigratie of de zorg over de continuïteit van

instellingen en organisaties, om die later opnieuw naar het thuisland te kunnen importeren. Deze representatie- en conservatiedrang kan onder dezelfde noemer geplaatst worden: veel ballingen werden verleid door de legitimiteit.

De legitimiteitclaim was faliekant voor de efficiëntie van exil-actie. Intern kon de legitimiteit nooit gerealiseerd worden en was zij een bron van blijvende discussie die sterk afbreuk deed aan de interne formatie. Extern werd de legitimiteit soms wel erkend, maar dit stelde de ballingen al zo tevreden dat zij meenden hiermee aan hun opdracht voldaan te hebben. Bovendien hield de legitimiteitclaim de aandacht weg van het eigenlijke brandpunt: het Poolse thuisland. Ballingen stonden zo op hun wettelijkheid en gelijk dat zij geen oog hadden voor nieuwe ontwikkelingen in het thuisland. Zij beschouwden zichzelf als het eigenlijke Polen en vonden het daarom niet nodig samen te werken met de oppositie in de volksrepubliek.

Ik zeg niet dat alle ballingen door legitimiteit werden verleid. Wel concludeer ik dat *Exilpolitik* veel efficiënter kon zijn als legitimiteit niet werd geclaimd. Deze stelling heeft grote consequenties voor de comparatieve *Exilforschung*, de vergelijkende studie van politieke actie in ballingschap (bijvoorbeeld S. Dufoix, A. Iwańska en vooral Y. Shain). Die wordt immers vooral bedreven door politologen, die hun vraagstelling reduceerden tot de fundamenteën van de legitimiteitclaim, de mate van hun invulling (loyauteit), en de structuur en actievormen van exil-regeringen – ook deze vorsers lijken door de legitimiteit verleid. Mijn proefschrift wijst dat onderzoek af als minder essentieel, en roept nieuwe vragen op, op de eerste plaats naar de factoren die legitimiteitsdrang in ballingschap temperden.

Idesbald Goddeeris